

Joachim Hirsch & Roland Roth: **Das neue Gesicht des Kapitalismus.** Vom Fordismus zum Postfordismus. VSA, Hamburg 1986.

Muutama vuosi sitten ilmestyneessä »Turvavaltiossa» pyrittiin osoittamaan yhteiskunnan »läpikapitalisoitumiseen», perinteisten elämänmuotojen tuhoutumiseen ja valtion turva- ja kontrollijärjestelmien hyväksikäyttöön perustuva kapitalismin omille eli itse tuottamilleen jaloille nousemisen prosessi. Omille jaloille nousemisen edellytyksenä oli nimenomaan suotuisten arvonlisäyksen ja uusintamisen toimintaehtojen turvaaminen. Tässä uudessa teoksessa jaloilleen noussut fordistinen kapitalismi osoitautuu joustavaksi ja uudelleenorganisointiskykyiseksi. Se ei vain ole lähtenyt kävelemään vaan etsii intensiivisesti uusia kapitalisoitumismahdollisuuksia ahdasta »fordistista kehää» laajemmista ympyröistä, nimittäin vapaa-ajasta, perheestä ja sosiaalisesta elämästä. Kun tekijät kutsuvat tätä »matkaksi postfordismiin» eivät he tarkoita jotakin fordismin jälkeistä hajaannusta vaan fordismen logiikan tunkeutumista uusille elämänalueille.

Postfordismi on läpikapitalisoitumisen »laadullisesti uudenlaisen toisen aallon» nimi ja kuvaustapa. Jos läpikapitalisoitumisen ensimmäinen vaihe oli yhteiskunnan kapitalistista organisointia niin toiselle vaiheelle on tunnusomaista arvonlisäys- ja uusintamiseksi rakentaminen »hyperteollistamisen» ja »huippuelektronikan» varaan. Nämä antavat myös kapitalistiselle yhteiskunnalle uuden postfordistisen ilmeen. Tällainen itse tuottamallaan jaloilla etenevä, joustava, organisointikykyinen ja laadullisesti uudenlainen kapitalistinen yhteiskunnallistuminen on tulkintani mukaan teoksen ydinteema.

Saksan Liittotasavaltaa pääosin kuvaavaan esimerkkiaineistoon perustuva postfordistisen yhteiskunnallistumismallin tarkastelu muistuttaa hyvin paljon esimerkiksi Fredric Jamesonin, Agnes Hellerin, Jean Baudrillardin ja Andre Gorzin viime vuosina esittämiä ajatuksia kapitalismin kehityksen luonteesta. Hirsch ja Roth varovat kuitenkin kutsumasta kapitalismin uutta ilmettä »postmoderniksi», »epätyydyttäväksi», »simuloivaksi» tai »puolikuolleeksi» eivätkä he juuri viittaile rinnakkaisprojekteihin tai tangeeraaviin keskusteluihin.

Vaikka teoksesta löytyy paljon muutakin (mm. teoria-kritiikkiä, poliittista nykykeskustelua, marxilaisen yhteiskunta-analyysin evaluointia) sen näyttävimmät ja kiinnostavimmat keskustelut koskettelevat juuri postfordistisia tendenssejä, ja näitä koskevista rikkaista esimerkeistä ja yleistyksistä se luultavasti myös tullaan muistamaan. Samallahan se merkitsee yritystä pitää elossa nykyään yhä harvinaisemmaksi käyvää yhteiskuntateoreettista keskustelua kapitalismin yhteiskunnallistumislogiikasta.

* * *

»Kaikki, jotka yrittävät irtautua työyhteiskunnan käsit-

teestä päästäkseen täten paremmin käsiksi jälkiteollisen sivilisaation sisältöön, joutuvat turvautumaan hämminkikäsitteisiin». Tätä usein ennenkin alleviivaamaansa seikkaa korosti Oskar Negt pikkuartikkelissaan teollisen työyhteiskunnan tulevaisuudesta (Ästhetik und Kommunikation 65/66, 1987). Negt antaa ymmärtää hämminkiä aiheuttavan erityisesti se, ettei talouden organisatorisena keskuksena toimiva *työpäivä (Arbeitstag) enää toimikaan elämispäivän (Lebenstag)* hahmottajana vaan päinvastoin *elämispäivän* perustalta on hahmotettava miltä *työpäivä* näyttää mikä kaikki saa vielä lisätukea siitä että politiikka lisääntyvässä määrin muodostuu *elämäntyyli-politiikaksi*.

Tämä hämminki on helppo tunnistaa monien nykykeskustelujen käsitteellisistä erotteluista oli kysymyksessä siten systeemitteoria, elämämaailman puolustaminen tai marginalisoitumismilmiöt. Hirschin ja Rothin postfordismianalyysin ohjelmana on pyrkiä pois hämmingin ihmetelystä: postfordismi on juuri elämämaailman tehokasta hyperteollistamisen ja teknologisiin kommunikaatioverkostoihin perustuvaa kolonialisointia. Vahinko vain, etteivät he ole paneutuneet kunnolliseen viimeaikaisten liitostasavaltalaisten hämminkikäsitteiden ideologiakritiikkiin vaan jättävät monet niistä mainitsematta (Dahrendorfin »Gesellschaft der Tätigkeit»), legitimoivat tutkimusohjelmaansa joillakin niistä (Ulrich Beckin »Risikogesellschaft» ja Habermasin »Die neue Unübersichtlichkeit»), ja käsittelevät vain sisällöltään kaikkein epäselvimpiä (uuskonservatiivien »Regenbogengesellschaft» ja »Informationsgesellschaft») ja »Netzwerkgesellschaft»).

Se, ettei näin ole tehty, johtuu luultavasti »Kapitalismin uuden ilmeen» kirjoittajien pyrkimyksestä saada aikaan koherenttia kapitalismianalyysia, jossa ei lipsuta sinne tänne vaan silloinkin kun asiat eivät oikein loksahtele paikoilleen halutaan vakuuttaa tietyn oikeaoppisuuden olevan varmin tae sille, ettei sorruta virhearviointeihin. Aivan toisin ovat menelleet englantilaiset ammatiekonomistit Peter Jay ja Michael Stewart. He ovat luopuneet sekä strikteistä käsitteistä että hämminkikäsitteistä kirjoittaen tekeleen jota lähinnä on sanottava romaaniksi, tieteiskirjalliseksi »science fictioniksi». Kirjan nimi on »Apocalypse 2000: Economic breakdown and the suicide of democracy 1989—2000» ja siinä kerrotaan Euroopan ja Japanin talouden romahtamisesta, USAn poliittisesta kriisistä sekä fasistisen(?) johtajan Olaf D. Le Rithin »Eurooppa Ensinn» -liikkeen noususta Euroopan Parlamentin johtavaksi voimaksi vuonna 1994. Jotenkin oli odotettavissa, että enemmän tai myöhemmin juuri ekonomistit ja juuri englantilaiset ekonomistit ryhtyvät tällaiseen kun taas Hirsch ja Roth painottavat, että on »jälleen keskusteltava kapitalismin poliittisesta taloustieteestä».

* * *

Ehkä olen tässä oikoen ja tulkiten pelkistänyt teoksen

ydinajatuksia, joita normaalilukija — jos tällainen kirja nyt mitään normaalilukijaa saakaan — vain vaivoin löytää lukuunottamatta teoksen neljättä lukua joka on samannimisensä ja suurin piirtein samansisältöisenä julkaistu artikkelina (ks. *Politiikka* 4/86). Teos on nimittäin esitustavaltaan hajanainen, epätasainen ja popularisointirytyksistä huolimatta pikemminkin sulkeutuva kuin keskusteluteemoja aukaiseva ja auki jättävä. Tämä koskee varsinkin ensimmäistä sataa sivua.

Kapitalismin poliittista taloustiedettä koskeva keskustelu pelkistetään nimenomaisesti fordismitutkimukseksi. Fordismin käsitteen ja sen johdannaisten (fordistinen yhteiskunnallistuminen, yhteiskuntamalli, kasautuminen jne.) avulla pyritään jäsentämään ahtaita taloudellisia kriisiteorioita ja suppeita valtioteorioita laajempi tarkastelukehikko, joka antaisi kokonaisyhteiskunnallisen tutkimuksen avaimet ja käsitteet. Aika hyvin siinä myös onnistutaan joskin fordistisen yhteiskunnallistumisen keskeisten elementtien — työprosessin ja tuotannon, valtion ja poliittisten toiminta-alueiden, kansalaisyhteiskunnan ja uusien liikkeiden — analyysi on nostettu niin yleiselle tasolle, että loppupäätelmät johdattavat pikemminkin yleisiin poliittisiin kuin yksityiskohtaisiin tutkimuksellisiin tulokintoihin. Näin varsinkin niissä kohdissa, joissa tullaan yhteiskunnallistumismuodon ja poliittisen sääntelytavan murtumisen ja itse fordismin hegemonisen projektin ratkaisevan heikentymisen syiden pohtimiseen. On helppo lisätä, että fordismin käsite on liian suppea tai yksioikoinen toimiakseen sellaisenaan aiotun kokonaisyhteiskunnan analyysin yhteennivojana. Helppoa siksi että tekijät sanovat sen myös itse. Sitäpaitsi monia fordismi-kriittisiä käsitteitä ja konstruktioita ei pystytä enää hyödyntämään fordismin kriisi-ilmiöiden tarkastelussa ja kun postfordismin asti päästään, käsitteelliset-metodinen kurinalaisuus heikkenee niin paljon, että (post)fordismi on enää jäsen-tävä tutkimusidea.

Teoksen alkujakson sinänsä kiinnostaviin asioihin (myöhäiskapitalismiteoria, Marcuse, Touraine, Habermas jne.) kohdistuva teoriakritiikki on jotenkin hengetöntä. Ehkä se johtuu liian jyrkän rajan vetämisestä yhteiskunnan kriisin ja yhteiskuntateorian kriisin välille, rajan, jolla ilmoitetaan etteivät nämä muka ole missään sisäisessä yhteydessä toisiinsa. Kun teoriakeskustelu on näin vedetty erilleen sen läpikäynti maistuu huonolta historiankirjoitukselta.

Jotain ristiriitaa havaitsin myös mahtipontisen tutkimusohjelman metodisten periaatteiden ja postfordistisen yhteiskunnallistumisen tarkastelussa sovellettuun menetelytapojen välillä. Tutkimusohjelmasta on tullut niin aukoton, ettei käsittäkseni sellaista voi olla olemassa kuin ideaalina. Toisaalla sanotaan, että tarkastelu on aukoton, antireduktionistinen, abstraktia totalisointia, dikotomisointia tai yksinkertaistusta välttävä ja vielä sellainen, jossa kierretään pelkkiin satunnaisuuksiin tai pelkään yhteiskunnallisen differentioitumisen itseliikuntaan

kiinnittymisestä aiheutuvat virhearvioinnit. Toisaalla postfordististen rakenteiden sanotaan kuitenkin — sangen reduktionistisesti ja totalisoivasti — »muovaavan», »kaapeloivan» ja »lokalisovan» ihmisten elämää ja jopa harjoittavan sellaista »sosiaalimaailman riistoa», jonka seurauksena »sosiaaliset suhteet puhalletaan pois yhteiskunnallisesta uusintamisesta».

Metodisiin periaatteisiin kuuluu myös vaatimus, että on luovuttava sellaisesta yhteiskuntatutkimuksesta, joka vain ulkokohtaisesti ja jälkikäteen tarkkailee yhteiskuntaa ja vietävä yhteiskuntatutkimus itse »reaalikapitalis-tisiin» kriiseihin ja luokkavastakohtaisuuksiin. Ehkä kriittinen ja luottavainen uusia liikkeitä koskeva keskustelu ilmentää tämän periaatteen noudattamista.

Vielä pari pientä reunamerkintää. Kiinnostavaa olisi tarkemmin pohtia syitä sille, miksei fordismitutkimuksessa pystytä hyödyntämään kapitalismin differentisoitumistar-kastelua eli »laadullisesti uudeltaisia» kasautumisilmiöitä ja erottumisprosesseja koskevaa tutkimusta. Esimerkiksi ne, jotka keskustelevat modernin kapitalismin kompleksiteetistä ja indifferenssistä asettavat aivan erilaisia vaatimuksia yhteiskuntateorialle kuin mistä fordismin läpikapitalisoitumislogiikassa puhutaan. Toinen pohtimisen arvoinen seikka on subjektiviteettikysymykset. Esimerkiksi Johann August Schüleini on näyttävästi demonstroi-nut (*Soziologische Revue* 3/1987) sosiaaliteollisen subjektiiviteettikeskustelun »surkeutta». Juuri postfordististen kommunikaatio- ja informaatioverkostojen tarkastelussa tarvitaan jotain muuta kuin se tavanomaisesti käynyt yhteiskunnan individualisoitumista ja privatisoitumista ilmaiseva tunnusmerkkiluettelo, jossa niputetaan yhteen nokkeluus, menestys, suoritus, uhri, moraalit ja narsismi, jupit ja porvariston putiikit.

* * *

Jean Baudrillard'n ajatuksena on, että systeemi pystyy vain kasaamaan, se hävittää symbolisen vaihdon ja simuloiva järjestelmä tuhoaa jatkuvasti itseään tehdes-sään kaikista yhdenkään. Agnes Heller pyrkii osoit-tamaan miten kapitalisoitumisen, teollistamisen ja demo-kratian toisiaan vahvistavat voimat tuottavat epätydyt-tävän yhteiskunnan, jossa tarverakenteen symbolinen luonne muuttuu radikaalisti. Ja Fredric Jameson puhuu myöhäiskapitalismin kulttuurisesta logiikasta, joka näyttää tuottavan suunnattoman viestintä- ja tietokoneverkos-ton, mutta jonka takana onkin monikansallisen kapita-lismin maailmanjärjestelmä eli »itse pääoman kolman-nen vaiheen, uusi, hajaantunut, globaali verkosto». Kaikki nämä ynnä liuta moralisteja ja nostalgikkoja ovat arvioineet segmentoituvan, korporatistisen ja uuteen tietokone- ja kommunikaatioteknologiaan perustuvan »uudenaikaisen» kapitalismin tuloa ja tuhoa. Valitsemani esimerkit kertovat symbolisten ja kulttuuristen rakenteiden pohjalta kehitettyä kapitalistisen yhteiskunnan kriit-tiikkiä. Hirschiltä ja Rothilta tämä näkökulma puuttuu

ja siksi heidän tulkintansa — esimerkiksi siitä »miksi Brenda ostaa kaiken tv:stä» tai »miksi minitel valloitti Ranskan» — ovat toisenlaisia.

Postfordistiselle yhteiskunnalle on ensinnäkin tunnusomaista dominoivien keskustusten puuttuminen sekä informaatio-, kommunikaatio- ja ohjausmekanismien tuottamat *joustavat suhteet* yhtä hyvin ihminen-kone-teknologia-suhteissa kuin myös valvonnan ja kontrollin toimeenpanossa. Joustavuuden moottorina on liikkuva elektroninen ohjaus ja valvonta, mullistukset työprosessissa, uudet organisaatiomuodot myös palvelusektorilla, ja lopputuloksena hypertaylorisointi, segmentoitu ja ositettu massatyöläinen. »Fleksibilisoinnin» tarkastelu rajoittuu kuitenkin uusiin työn ja tekniikan joustaviin järjestelmiin ja siis pohjimmiltaan työntekijän suoritus- ja käsityskyyntä eivätkä Hirsch ja Roth pääse arvioimaan sen yhteyksiä ns. liikkuvaan elämäntapaan (elämäntapojen ja -tyylien moninaisuuteen, henkilökohtaiseen liikkuvuuteen ja normaliteetin muutoksiin).

Toinen tunnusmerkki on *uusi kulutusmalli*. Myöskään sen tarkasteluun ei juuri ole mahtunut myönteisiä puolia. Kirjoittajat eivät toisaalta kuitenkaan innostu dominoivien kulutusverkostojen jälkikäteisääntelystä. Uusi kulutusmalli kertoo juuri laadullisesti uudeltaiselta läpikäpälisöitymisestä: henkilökohtaiset palvelukset kaupallistuvat ja tulevat markkinatavaroiksi (»business service»), koulutuksesta ja terveydenhuollosta tehdään teollista toimintaa, tutkimuksesta tulee teollisuustiedettä ja samanaikaisesti yksityissäärissä kehkeytyy teollisen massatuotannon tuotteille perustuva »itsepalveluyhteiskunta». Näin Hirsch pyrkii rikkomaan normaalikuvan: postfordistisessa kulutusmaailmassa ei ole kysymys ns. jälkäteollisesta palveluyhteiskunnasta vaan efektiivisestä hyperteollistamisesta, mikä saa ratkevaa tukea valtionhallinnon ja liike-elämän automatisoinnista.

Kolmas postfordistisen yhteiskunnan keskeinen rakeneominaisuus on yhteiskunnan »verkostoperustainen» *kaapelointi*. Moninkertaisten toisiinsa yhdistettyjen ja luji-tettujen kommunikaatiokanavien leviämässä, teknisissä mahdollisuuksissa, yhteiskunnan horisontaalissa verkostoistamisessa ja tuotantovälineiden ja työntekijöiden joustavien suhteiden kehittämisessä ei sinänsä ole mitään ihmeellistä. Räjähdysherkät kysymykset liittyvät monikanallisten mediakonsernien ylivaltaan ja pääoman kaapelointistrategioihin. Tästä seuraavan totaalisen teknologisoinnin vaikutuksesta yhteiskunnalliset ja sosiaaliset yhteydet rikkoutuvat. Tällöin kirjoittajat eivät taivu pohtimaan olisiko kysymyksessä jokin uudenvuoroinen yhteiskunnallinen toimintavaihtoehto tai »modernisointiriski» (Ulrich Beck). He tosin myöntävät ettei vielä täysin tiedetä miten käy, mutta dramatisoivat kuitenkin joitakin »läpikäpälisöinnin» tuloksia (videot massaturismin tilalle, maksulliset TV-kanavat teatterin ja elokuvien tilalle, lääke- ja teriäkontrolli terveydenhoidon tilalle, »tele» ja »home shopping network» markkinoiden sosiaalisten suh-

teiden tilalle, perheen ja »sosiaalimaailman» riisto, tekniikan determinoiva asuinpaikkasidonaisuus, kaapeloinnin tuottamat »maaseutuyhteisöt» keskellä kaupunkia, segmentoidut kulutusmarkkinat jne.).

Tässä olisi loisto paikka tarkastella perhettä muidenkin määreiden kuin kulutuksen, tulojen, tavaroiden, palvelusten, kaapeleiden ja kontrollin avulla ja tässä voisi miettiä muutakin kuin itseinstrumentalisointia, toiveiden teollistamista, »privaattia Innerlicheittä» ja »minimal selfiä». Esimerkiksi kaapelimyylyn tuottamaa ambivalenssia ja relativisointia, joiden luulisi tekevän poliittisen sääntelyn ja psyykkisen hallinnan sangen monimutkaiseksi ja siten sotkevan postfordismin hegemonisen projektin pystyttämistä. Tällaisiin keskusteluihin Hirsch ja Roth eivät kuitenkaan mene. He pohtivat uusien auktoriteettien valtaan alistumista, »kansanpuolueiden» syntymistä sekä sitä kuinka informaali sektori ja vaihtoehtoiset palvelumallit asettuvat hyperteollistamisen jälkeensä jättämiin repeämiin ja aukkoihin.

Postfordismin mahdollisena hegemonisena projektina tuodaan esille »mikrokorporatismi», jolla tarkoitetaan postfordismin tunnusomaista sääntelyn ja kontrollin »läpivaltioistumismallia». Se jo »Turvaltiossa» iduillaan ollut ajatus, että sosiaalivaltioista tulee yhä enemmän kombinoiva ja yhdistelevä organisaattori, jonka toimintalaan kuuluu myös valtion ja sosiaalisten verkostojen suhteiden »mikrofysiikka», tulee vahvasti esille. Samoin se, että valtiollisesti on yhä hankalampaa organisoida suunnittelua ja yhteiskunnallisen toiminnan koordinoitua. Sosiaalivaltioallinen yhteistyö saa kirjoittajien mukaan voimavaroja uudesta tutkimus- ja teknologiapoliitikasta, josta esimerkinomaisesti tuodaan esille liittotasavaltalaisia evaluaatioprojekteja.

Lopuksi Hirsch ja Roth tiivistivät informaatio- ja kommunikaatioyhteydet käsitteellä »diskursiivinen verkosto». Sen vaikutus on yhteiskunnan toiminnassa kaksisuuntainen: kaapeloinnin, lokalisoinnin, fragmentaaristamisen ja yhteiskunnallisen »kokemustilan» tuhoamisen ohella sitä voidaan käyttää myös ennakkovaroitusjärjestelmänä, preventiivisenä apparaattina, joka voi aikaisempaa hienovaraisemmin ja tarkemmin ja »korporatiivisen sijaintinsa» vuoksi entistä luotettavammin toimia puolueiden ja valtion yhteyskanavana kansalaisyhteiskunnan suuntaan.

Kaikki tämä vaikuttaa poliittisiin rakenteisiin, kokemusprosesseihin, ammattiyhdistysliikkeeseen, lisääntyviin valtion sosiaalisiin ja poliittisiin kokeiluihin, mutta näitä ei tietenkään voida eritellä kovin systemaattisesti. Osaltaan siihen vaikuttavat diskursiivisen verkoston sisäiset ristiriidat (yksilöllinen suoritusetiikka vs. autoritaarinen turvallisuuden tarve; pseudoliberalismi vs. tynkämoraali; erilliskulttuurit vs. synteettiset perheydyllit jne.). Sosiaalisten liikkeiden vaihtoehtoa Hirsch ja Roth pitävät tärkeänä. Keskustelu vaihtoehtoliikkeistä on kuitenkin melko varovaista. Niiden merkitystä ei mahtipontisesti paisute-

ta mutta niitä ei liioin tehlata pelkäksi postfordismin ki-
tiksi. Riittää kun ne ovat, keskustelevat ja toimivat vaih-
toehtoisissa sosiaalisissa verkostoissa. Hirschin ja Rot-
hin sangen synkkä postfordismi tuskin säilyttää ketään.
Pikemmin postfordismin tutkiminen auttaa — ehkä juuri
totalisoinneillaan ja yksinkertaistuksillaan — perusteel-
lisemmän informaatio- ja verkostoyhteiskuntaa koskevan
keskustelun syntymistä — verkosto- ja kaapeliteknolo-
giaakin hyväksikäyttäen.

RISTO ERÄSAARI
